

Леся Олександрівна Балагур,

старший викладач кафедри тактики прикордонної служби Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ ДО УПРАВЛІННЯ ОСНОВНИМИ ПІДРОЗДІЛАМИ ОХОРОНИ ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ ЯК АКТУАЛЬНА ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

У статті розкрито окремі актуальні питання проблеми підготовки майбутніх офіцерів до управління основними підрозділами охорони державного кордону. З'ясовано, що зазначена проблема потребує додаткового вивчення та дослідження, оскільки управлінська компетентність є важливою складовою готовності офіцера-прикордонника до професійної діяльності.

Ключові слова: *управлінська компетентність, офіцер управління основними підрозділами, охорона державного кордону, майбутні офіцери-прикордонники, фахова підготовка.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Нормативно-правові акти, що визначають стратегічні цілі розвитку Державної прикордонної служби України (далі – ДПСУ) вимагають зростання професійної підготовленості офіцерських кадрів. Від них вимагається не лише сформованість професійно-необхідних умінь та навичок, уміння застосовувати фізичну силу, використовувати спеціальні засоби і зброю, а в першу чергу висока компетентність у сфері охорони державного кордону, уміння прийняти рішення в умовах динамічної обстановки та грамотно управляти основними підрозділами охорони державного кордону (відділами прикордонної служби, мобільними прикордонними заставами). Крім того, у Концепції розвитку Державної прикордонної служби України на період до 2015 року акцентується увага на необхідності підготовки висококваліфікованих офіцерських кадрів,

здатних приймати обґрунтовані й ефективні управлінські рішення у сфері охорони державного кордону.

У свою чергу в інших документах, які регламентують професійну підготовку персоналу у ДПСУ, визначено, що офіцери повинні вміти приймати самостійні і нестандартні рішення, не лише опанувати сучасний поняттєвий апарат теорії управління та управлінської діяльності, а й здійснювати аналіз, планування та контроль оперативно-службової діяльності, організовувати управління в різних умовах, використовуючи при цьому як сучасні ефективні методи, так і засоби прихованого управління. Отже, офіцер повинен мати високий рівень управлінських знань, умінь та навичок, професійно-особистісних цінностей і якостей, які забезпечують кваліфіковане управління основними підрозділами охорони державного кордону.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення даної проблеми та на які опирається автор. Проблема формування і розвитку управлінських умінь, навичок, якостей та управлінської культури постійно привертала увагу науковців. У ракурсі нашого дослідження становлять інтерес праці П. Алтухова, В. Давидова, Є. Литвиновського, Б. Маслової, С. Мосова, В. Мясникова, О. Пантюка, О. Столяренка, В. Телелима, Г. Філоненко та ін., присвячених дослідженню управлінської діяльності офіцера. У дослідженнях О. Аксьонова, А. Зельницького, Г. П'янковського, В. Моїсєєва, М. Тарнавського, І. Хорєва подано інноваційні наукові розробки педагогічних аспектів управлінської діяльності військових кадрів. Підвищенню кваліфікації кадрів, організації навчання державних службовців присвячено дослідження таких вчених як П. Назимко, В. Опришко, В. Сіренко, М. Снітчук, В. Цветков, В. Яцюк та ін.

Для вирішення проблеми підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників до управління основними підрозділами охорони державного кордону також становлять інтерес праці С. Авер'янова, В. Афанасенка, О. Бойка, В. Дударєва, С. Кірікова, О. Матвєєва, І. Радванського, В. Уліча та ін., присвячених дослідженню управлінської діяльності офіцера. У працях С. Будника,

А. Воєдила, М. Тарнавського, Ю. Царьова, Н. Черноусенко розкрито педагогічні і психологічні аспекти підготовки курсантів та офіцерів до управлінської діяльності. Однак, комплексного дослідження з питань підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників до управління основними підрозділами охорони державного кордону на основі системного, міжпредметного, технологічного і компетентнісного підходів на сьогодні немає: не обґрунтовано педагогічних умов формування готовності офіцера-прикордонника до управління основними підрозділами охорони державного кордону; не розроблено методики її формування, критеріїв та показників оцінювання сформованості тощо.

Метою статті є аналіз проблеми підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників до управління основними підрозділами охорони державного кордону.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Необхідність формування і розвитку управлінської компетентності у майбутніх офіцерів сфери охорони та захисту державного кордону зумовлено цілою низкою причин: зміною традиційних ціннісних орієнтацій у суспільстві, що призвело до розуміння неможливості досягнення ефективних результатів виключно авторитарними методами (Ю. Ємельянов, В. Татенко, Т. Титаренко); існуючими рівнями і стандартами професійної підготовки суб'єктів управління, що не відображають сучасних вимог до їхньої майбутньої діяльності (Е. Зеєр, І. Зимня, Л. Карамушка, Н. Коломінський); особливими умовами функціонування органів охорони кордону, які вимагають від їх керівників гнучкого корегування управлінських рішень, здатності комплексно оцінювати ситуацію в обмеженому часовому та інформаційному просторі, високої відповідальності за результати власної управлінської діяльності (О. Бойко, П. Корчемний, О. Сафін, О. Урбанович, В. Ягупов).

Актуальність проблеми посилюється низкою суперечностей, що існують у фаховій підготовці майбутніх офіцерів-прикордонників між зростанням вимог суспільства до якості професійної підготовки майбутніх офіцерів-

прикордонників, зумовлених особливостями охорони державного кордону в сучасних умовах, і відсутністю методологічної та методичної бази для забезпечення цих вимог; потенційними можливостями, які має сучасна вища військова школа для ефективного формування управлінської компетентності офіцерів, і недостатньою реалізацією цих можливостей на практиці; значними педагогічними резервами професійно спрямованих навчальних дисциплін щодо формування управлінської компетентності та невідповідністю форм, методів і засобів організації навчального процесу тощо.

Діяльність офіцера, який здійснює оперативно-службову діяльність та управління діями прикордонних підрозділів, складається з різноманітних дій і операцій з порівняно незначною частотою їх повторення, що ускладнює набуття відповідних практичних навичок та вмій, потребує для їх підготовки більше часу, ніж це необхідно для інших професій і спеціальностей.

З переходом до охорони державного кордону за сучасною моделлю, запровадженням нової організаційно-штатної структури та реформуванням системи управління (упроваджено відділи прикордонної служби ДПСУ – основні підрозділи прикордонного загону, призначені для безпосередньої охорони визначеної ділянки державного кордону України, здійснення прикордонного контролю і пропуску через державний кордон України осіб, транспортних засобів, вантажів та іншого майна, оперативно-розшукової діяльності, запобігання злочинам та адміністративним правопорушенням, протидію яким законодавством віднесено до компетенції ДПСУ) не лише зросли вимоги до сучасних менеджерів оперативно-службової діяльності прикордонних підрозділів, а й змінилися функції, що покладаються на цих фахівців.

Результати аналізу освітньо-кваліфікаційної характеристики бакалавра зі спеціальності “Охорона та захист державного кордону” з кваліфікацією “Офіцер управління основними підрозділами охорони державного кордону” [1] надають можливість зробити висновок, що для виконання ним типових функцій (охорона державного кордону України з метою недопущення незаконної зміни

проходження його лінії, забезпечення дотримання режиму державного кордону та прикордонного режиму; здійснення в установленому порядку прикордонного контролю і пропуску через державний кордон України осіб, транспортних засобів, вантажів та іншого майна, а також виявлення і припинення випадків незаконного їх переміщення; охорона суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні та контроль за реалізацією прав і виконанням зобов'язань у цій зоні інших держав, українських та іноземних юридичних і фізичних осіб, міжнародних організацій; ведення розвідувальної, інформаційно-аналітичної й оперативно-розшукової діяльності в інтересах забезпечення захисту державного кордону України; участь у боротьбі з організованою злочинністю та протидія незаконній міграції на державному кордоні України і в межах контрольованих прикордонних районів; координація діяльності військових формувань та відповідних правоохоронних органів, пов'язаної із захистом державного кордону України, а також діяльності державних органів, які здійснюють різні види контролю при перетинанні державного кордону України або беруть участь у забезпеченні режиму державного кордону, прикордонного режиму і режиму в пунктах пропуску через державний кордон України; забезпечення діяльності органів охорони державного кордону та інших) від офіцера вимагається вміти:

опанувати сучасний понятійний апарат теорії управління й управлінської діяльності, інтегрованого управління кордонами, зміст концепції інтегрованого управління кордонами, функції інтегрованого управління кордонами;

опанувати сучасний понятійний апарат інформаційно-аналітичного забезпечення інтегрованого управління кордонами та управління ризиками;

приймати обґрунтовані управлінські рішення, проводити їх оцінку;

застосовувати основні функції інтегрованого управління кордонами: планування, організацію діяльності, мотивацію і контроль;

здійснювати аналіз та профілювання ризиків у системі інтегрованого управління кордонами;

використовувати сучасні ефективні методи управління;

формувати власний стиль керівництва підпорядкованими колективами;
здійснювати управління різними видами діяльності підрозділу охорони державного кордону;

використовувати досвід управління прикордонними підрозділами, орієнтуватись в основах охорони державного кордону прикордонним загоном, застосування мобільних підрозділів в охороні державного кордону;

оцінювати пошукову ситуацію, приймати доцільне рішення на проведення спеціальних заходів щодо пошуку правопорушників (при ускладненні обстановки), віддавати розпорядження підпорядкованому персоналу, організувати і підтримувати взаємодію, усебічне забезпечення й управління підрозділом;

використовувати можливості сучасних інформаційних технологій у практичній діяльності щодо здійснення процесів управління;

застосовувати теорію та методологію інновацій в управлінській діяльності;

застосовувати сучасну методологію щодо обґрунтування управлінських рішень і вибору стратегії військової діяльності з урахуванням загальнолюдських цінностей особистісних, суспільних та державних інтересів;

здійснювати управлінсько-правовий вплив на формування національної і правової свідомості, правової культури та патріотизму;

забезпечувати ефективне управління організації реалізації результатів прогнозування;

забезпечувати ефективне управління підпорядкованим персоналом, опанувати і застосовувати основні принципи, методи, види та форми державного управління;

застосовувати нормативно-правові акти і здійснювати процедури управлінської діяльності, використовувати відповідні знання при організації управління професійною діяльністю та у соціально-побутовій сфері;

управляти підлеглими, мати здатність і необхідні якості щодо керування особовим складом.

Отже, управлінська компетентність посідає значне місце у структурі готовності майбутніх офіцерів до професійної діяльності.

Посилює актуальність теми аналіз практики фахової підготовки майбутніх офіцерів. Його результати надають можливість зробити висновок, що загальний стан сформованості управлінської компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників не повною мірою відповідає вимогам, які висуваються до їх фахової готовності. Причини такого стану справ є різними: недоліки в організації навчального процесу (послідовність та обсяг військового стажування); недосконале навчально-методичне забезпечення (зміст навчальних дисциплін, їх навчально-методичне забезпечення, програма стажування); недостатнє врахування у змісті навчального матеріалу особливостей майбутньої професійної діяльності; недостатнє врахування у навчально-методичних матеріалах потреб і запитів з органів охорони державного кордону; недостатній рівень опанування необхідних для управлінської діяльності інформаційних технологій та програмних продуктів тощо.

Крім того, на стан сформованості управлінської компетентності майбутніх офіцерів негативно впливає недостатній розвиток почуття відповідальності, уміння мотивувати підлеглих до ефективної роботи, координувати і контролювати виконання ними завдань, управляти підлеглими та визначати результативність їх діяльності. Часто низькими є самостійність у прийнятті рішень і дій, організованість та зібраність.

Не повною мірою відповідають вимогам, які висуваються до фахової підготовки випускників факультету охорони і захисту державного кордону, рівень спеціальних знань, необхідних для ефективного керівництва, рівень управлінських навичок і вмінь, а також сформованість ділових та індивідуально-психологічних якостей (управлінський такт, управлінська культура, вимогливість до себе й інших тощо).

Складність і змістовність управлінських функцій, специфіка управлінської діяльності обумовлюють вимоги, що висуваються до офіцерів

управління основними підрозділами ДПСУ в сучасних умовах. У закордонній та вітчизняній літературі з проблем управління, у численних соціологічних дослідженнях наводяться різні якості, необхідні керівникам. На основі аналізу цих джерел, а також з урахуванням вимог, які містяться в освітньо-кваліфікаційних характеристиках на випускників Національної академії Державної прикордонної служби України, визначено основні вимоги до офіцерів-прикордонників. Вони об'єднані у три групи: професійні, особисті, ділові. Зокрема, професійні якості передбачають: високий рівень освіти, практичного досвіду, компетентності у професії; широту поглядів, ерудицію; глибоке знання своєї і суміжних сфер діяльності; прагнення до постійного самовдосконалення, критичного сприйняття та переосмислення навколишньої дійсності; пошук нових форм і методів роботи; допомогу оточуючим, їхнє навчання.

До особистих якостей слід віднести: фізичне та психологічне здоров'я; високий рівень внутрішньої культури; енергійність; завзятість у досягненні мети; принциповість і рішучість; чесність та справедливість; високу вимогливість до себе й інших; чуйність, дбайливість; почуття гумору; вміння поважати підлеглих; почуття обов'язку, відповідальності; доброзичливе ставлення до людей; оптимізм; упевненість у собі.

Разом із тим, керівника характеризують не професійні або особисті, а саме ділові якості, зокрема: вміння створити організацію, забезпечити її діяльність усіма необхідними ресурсами; вміння стратегічно мислити; вміння підбирати та ефективно використовувати підлеглих; вміння планувати й організовувати свою роботу; вміння ставити і розподіляти серед підлеглих завдання; вміння самостійно та вчасно приймати обґрунтовані рішення і наполегливо домагатися їхнього виконання шляхом впливу на підлеглих; вміння координувати та контролювати виконання завдань підлеглими; вміння мотивувати підлеглих до ефективної роботи; домінантність, честолюбство.

Отже, нами було розглянуто окремі аспекти проблеми підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників до управління основними підрозділами охорони державного кордону.

Далі, відповідно до логіки дослідження, розглянемо сутність поняття “управлінська компетентність”. Для цього визначимося з термінологією, яка вживається у педагогічній літературі в контексті компетентнісного підходу.

На думку А. Хуторського, компетентність передбачає опанування людиною відповідної компетенції, яка містить особистісне ставлення людини до неї і предмета діяльності [2]. Крім того, результати проведеного аналізу щодо застосування понять “компетентність” та “компетенція” надають нам можливість зробити висновок, що українська освіта поняттям “компетентність” оперує в значенні, запропонованому європейськими країнами, як здатність успішно задовольняти індивідуальні і соціальні потреби, діяти та виконувати поставлені завдання. Отже, компетентність – це не проста сума знань, умінь і навичок, а психосоціальна риса, яка надає тому, хто навчається, сил та впевненості у власній успішності, можливості ефективно взаємодіяти з навколишнім середовищем.

Професійна компетентність фахівця, на думку В. Ягупова і В. Свистун, є складним інтегральним інтелектуальним, професійним та особистісним утворенням, яке формується у процесі його професійної підготовки у вищому навчальному закладі, виявляється, розвивається і вдосконалюється у професійній діяльності, а ефективність її здійснення суттєво залежить від видів його теоретичної, практичної та психологічної підготовленості до неї, особистісних, професійних та індивідуально-психічних якостей, сприйняття цілей, цінностей, змісту й особливостей цієї діяльності [3]. Отже, вона виявляється в діяльності і не може обмежуватися лише певними знаннями, уміннями та навичками. У зв'язку з цим, щоб бути компетентним фахівцем, мало мати фундаментальну теоретичну і практичну підготовку, а необхідно бути творчою особистістю, професійно та психологічно готовою і здатною до ефективного застосування набутих фахових знань у професійній діяльності.

Висновки. Комплексного дослідження з питань підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників до управління основними підрозділами охорони державного кордону на основі системного, міжпредметного, технологічного та компетентнісного підходів на сьогодні немає: не обґрунтовано педагогічних умов формування готовності офіцера-прикордонника до управління основними підрозділами охорони державного кордону; не розроблено методики її формування, критеріїв і показників оцінювання сформованості тощо.

Щодо поняття “управлінська компетентність”, то це складне індивідуально-професійне утворення, яке інтегрує в собі професійні теоретичні знання, практичні вміння, навички, професійно особистісні цінності й якості, забезпечує кваліфіковане здійснення управлінської діяльності та свідомий вибір моделей поведінки. Управлінську компетентність слід розглядати як складову професійної компетентності офіцера-прикордонника. Вона становить собою систему внутрішніх ресурсів фахівця, необхідних для організації ефективного керівництва персоналом відповідно до структури оперативно-службової діяльності.

Перспективами подальших розвідок у даному напрямку є обґрунтування педагогічних умов формування управлінської компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі фахової підготовки, розробка моделі цього процесу і методики реалізації педагогічних умов, визначення критеріїв та показників сформованості управлінської компетентності в умовах реформування прикордонного відомства.

Список використаної літератури

1. Освітньо-кваліфікаційна характеристика на випускника Національної академії Державної прикордонної служби України ім. Б. Хмельницького. – Хмельницький : Вид-во Нац. акад. Держ. прикордон. служби України ім. Б. Хмельницького, 2008. – 66 с.

2. Хуторський, А. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования / А. Хуторський // Нар. образование. – 2003. – № 2. – С. 58–64.

3. Ягупов, В. В. Компетентнісний підхід до підготовки фахівців у системі вищої освіти [Електронний ресурс] / Ягупов В. В., Свистун В. І. // Наукові записки НаУКМА. Сер.: “Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота”. – Видавничий дім “КМ Академія”, 2007. – Т. 71. – С. 64. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/Portal/Soc_Gum/NaUKMA/Ped/2007_71/01_yagupov_vv.pdf.

Рецензент: кандидат педагогічних наук, доцент Трембовецький О. Г.

Стаття надійшла до редакції 28.11.2013.

Балагур Л. А. Подготовка будущих офицеров к управлению основными подразделениями охраны государственной границы как актуальная профессионально-педагогическая проблема

В статье раскрыты отдельные актуальные вопросы проблемы подготовки будущих офицеров к управлению основными подразделениями охраны государственной границы. Выяснено, что указанная проблема требует дополнительного изучения и исследования, поскольку управленческая компетентность является важной составляющей готовности офицера-пограничника к профессиональной деятельности.

Ключевые слова: управленческая компетентность, офицер управления основными подразделениями, охрана государственной границы, будущие офицеры-пограничники, профессиональная подготовка.

Balahur L. O. Training of future officers to the management of main border units as topical professional and pedagogical problem

The article describes some topical problems of training of future officers to management of main border units. It is shown that the mentioned problem requires further study and research as management competence is an important component of readiness of border guard officers to professional activity.

Key words: management competence, officer of management of main border units, state border protection, future border guard officers, professional training.